

**RADNA GRUPA
NKEU ZA
POGLAVLJE 35**

SRPSKA KULTURNA I VERSKA BAŠTINA NA KOSOVU OD AHTISARIJEVIH SPECIJALNIH ZONA DO FINALNOG STATUSA

FONDACIJA ZA OTVORENO DRUŠTVO, SRBIJA

Nacionalni konvent
o Evropskoj uniji

Srpska kulturna i verska baština na Kosovu od Ahtisarijevih specijalnih zona do finalnog statusa

Stefan Surlić
dr Igor Novaković

April 2020

SADRŽAJ

SAŽETAK	1
UVOD.....	1
PRIMENA AHTISARIJEVOG PLANA IZMEĐU NADGLEDANE NEZAVISNOSTI I NENADGLEDANE REALIZACIJE	4
SRPSKA VERSKA I KULTURNA BAŠTINA – OSPORAVANJE PRAVA NA DODELJEN STATUS.....	7
GLAVNI SPOROVI SRPSKE PRAVOSLAVNE CRKVE I VLASTI NA KOSOVU	10
Manastir Visoki Dečani	10
Novo Brdo	11
Manastir Sv. Arhangela kod Prizrena.....	11
Hram Hrista Spasitelja u Prištini	12
MEĐUNARODNO PRAVO I PITANJE ZAŠTITE SVETIH MESTA	14
PRIMERI TERITORIJALNIH REŠENJA U VEZI SA PITANJEM SVETIH MESTA U EVROPI	15
Sveta Gora	15
Grad Vatikan.....	17
Paralele	19
PRIMERI TERITORIJALNIH REŠENJA ZA MANJE JEDINICE	21
Enklave	21
Eksteritorijalnost (kao teritorijalni koncept) i teritorija koja je vlasništvo drugog subjekta	22
Dvojni suverenitet – kondominijum	23
ZAKLJUČAK - DOMETI REALIZACIJE NORMATIVNOG OKVIRA ZA SRPSKU VERSKU I KULTURNU BAŠTINU NA KOSOVU	25
PREPORUKE	27

SAŽETAK

U analizi se utvrđuju mehanizmi zaštite za srpsku versku i kulturnu baštinu na Kosovu definisani Ahtisarijevim planom kao osnovnim normativnim okvirom. Autori polaze od tvrdnje da je status kulturne baštine neopravdano izostao iz Briselskog dijaloga, i da ova tema zbog identitetske senzitivnosti može opredeliti građane u podršci eventualnom finalnom sporazumu između Beograda i Prištine. Analiza u prvom delu pruža sveobuhvatni pregled zakonskih garancija i iskustva njihove primene, detaljno obrađuje primere zloupotrebe i nepoštovanja usvojenog normativnog okvira, kritike „specijalnog” statusa za srpsku baštinu, kao i otvorene sporove između SPC i vlasti na Kosovu. U drugom delu, tekst pruža komparativni pregled specijalnih statusa svetih mesta u Evropi. Budući da se u javnosti često govori o eksteritorijalnom statusu kao finalnom modelu za srpsku versku i kulturnu baštinu, analiza obrađuje modele teritorijalnih rešenja za manje jedinice u vidu enklava/esklava, eksteritorijalnosti i kondominijuma.

Ključne reči: srpska verska i kulturna baština, Ahtisarijev plan, specijalne zaštićene zone za manastire, Vatikan, Sveta Gora, enklava/esklava, eksteritorijalnost, kondominijum.

UVOD

Status srpske kulturne i verske baštine do sada nije bio tema dijaloga Beograda i Prištine. Postoje najmanje tri razloga zbog čega se nije razgovaralo o održivom i trajnom poštovanju kulturne i verske posebnosti srpskog naroda na Kosovu. Prvi je identitetski, a samim tim i vrlo senzitivan, budući da se sa srpske strane kulturna baština posmatra kao „*kolevka nacionalnog identiteta*”, a sa albanske kao deo „*sveukupnog istorijskog i kulturnog nasleđa*” novoformirane države. Iz toga proizilazi drugi razlog koji je statusni, gde Beograd preko Srpske pravoslavne crkve (SPC) i članstva u UNESCO želi da zadrži kontrolu i upravljanje kulturnom baštinom, dok Priština kroz legislativni okvir koji je proizašao iz Aneksa V Ahtisarijevog sporazuma pokazuje kako je SPC dodeljen specijalni zaštićeni status, što Kosovo kandiduje za članstvo u UNESCO i dalje ka punom međunarodnom priznanju. Iako izbegavanje razgovora o kulturnoj baštini indicira da strane imaju dijametralno različite pregovaračke pozicije koje onemogućavaju iznalaženje kompromisnog rešenja, treći razlog možemo označiti kao taktički. Budući da se status kulturne baštine često pominje kao „*veliki kompromis*” za finalni sporazum, pretpostavka je da se ova tema, zbog svoje senzitivnosti i kompleksnosti, namerno do sada nije našla za pregovaračkim stolom.

Ono što je problematično u „*taktičkom*” razlogu jesu posledice po kulturna i verska dobra, koja su uprkos međunarodnom nastojanju da budu zaštićena, posmatrana kroz prizmu statusnog spora. Dok su za Beograd manastiri i crkve dokazi o pravu na teritoriju koja se smatra srpskom svetom zemljom, za Prištinu su pravoslavni verski objekti sa posebnim statusom simboli delegetimizacije suverene vlasti Kosova. Protok vremena je produbio etničku distancu između Srba i Albanaca, a izbegavanje razgovora o statusu kulturnih i

verskih spomenika budi snažna identitetska osećanja koja paralizuju sve dosadašnje napore za pomirenjem i normalizacijom odnosa.

Analiza bi trebalo da osvetli važnost ove teme, koja se ogleda u najmanje dva razloga. Prvi je snažan emotivni naboj koje ovo pitanje budi u kontekstu nastavka pregovora Beograda i Prištine i postizanja eventualnog dogovora. U okviru istraživanja javnog mnjenja koje je prošle godine sprovedeno na teritoriji Republike Srbije, 57,1% građana se izjasnilo da bi eventualno ugrožavanje srpskog kulturnog i verskog nasleđa na Kosovu moglo da ih motiviše na politički i društveni aktivizam. Takođe, među prvih tri prioritetna pitanja u kontekstu finalnog dogovora o normalizaciji odnosa, čak 82,6% građana je istaklo potrebu za sporazumom koji uređuje status kulturne i verske baštine. Ostale dve teme su garantovanje i poštovanje prava kosovskih Srba (89%) i upravljanje prirodnim resursima (83,5%). Eventualno priznanje nezavisnosti Kosova prihvatljivo je za 36,4% građana, ali se među uslovima navodi i ostvarivanje eksteritorijalnosti za manastire SPC.¹

Drugi razlog jeste diplomatski okršaj Beograda i Prištine na međunarodnom nivou 2015. zbog kandidature Kosova za punopravno članstvo u UNESCO. Srbija je insistirala da eventualno članstvo Kosova u međunarodnim organizacijama bude proizvod pregovaračkog procesa u kome bi se u slučaju UNESCO-a prvo definisao trajni status kulturne baštine. Kosovo je s druge strane, smatralo da je ispunilo sve obaveze iz Ahtisarijevog paketa i zadate uslove u toku perioda „*nadgledane nezavisnosti*”, i legislativno osiguralo specijalan status srpskoj kulturnoj baštini i steklo sve uslove za članstvo u različitim međunarodnim organizacijama. Međutim, neuspele kandidature za članstvo Kosova u UNESCO i kasnije u INTERPOL-u, kontaminirale su celokupan pregovarački proces i odrazile se na dosadašnja prava i garancije za srpsku zajednicu na Kosovu. Normativna inkluzivnost pretvorena je u diskriminaciju SPC i verskih prava srpske zajednice kroz brojna kršenja usvojenog zakonskog okvira.

Preglasavanje u međunarodnim organizacijama je pogubno za do sada uložene pregovaračke napore. Stoga je osnovni cilj ove analize da ukaže na potrebu za dijalogom o statusu srpskog nasleđa u eventualnom nastavku procesa i pre dostizanja finalnog sporazuma, kako bi se sagledala sva otvorena pitanja, iskustva primene dosadašnjeg normativnog okvira, kao i posledice eventualne primene eksteritorijalnosti, sistema enklava ili kondominijuma po srpsku kulturnu i versku baštinu. Jasno uverenje autora analize je da prevazilaženje spora Beograda i Prištine, pre svega zavisi od rešavanja statusa srpske kulturne i verske baštine na Kosovu. U nameri da se predoči kompleksnost problema, u prvom delu analize pristupljeno je prikazu garancija koje proističu iz Ahtisarijevog plana, Zakona o specijalnim zaštićenim zonama i društveno-političkoj atmosferi u kojoj su se definisala prava SPC. Takođe, analiza detaljno obrađuje primere zloupotrebe i nepoštovanja usvojenog normativnog okvira, kritike

---

¹ Normalization of relations between Belgrade and Pristina from citizens perspective - What we know and what we feel? Centar za društveni dijalog i regionalne inicijative, Beograd, 2019.

„*specijalnog*” statusa za srpsku baštinu, kao i otvorene sporove između SPC i lokalnih vlasti na Kosovu. U drugom delu analiza nudi alternativne modele za kulturnu i versku baštinu kroz komparativnu analizu specijalnih statusa svetih mesta u Evropi, kao i primere teritorijalnih rešenja za manje jedinice.

PRIMENA AHTISARIJEVOG PLANA IZMEĐU NADGLEDANE NEZAVISNOSTI I NENADGLEDANE REALIZACIJE

„Sveobuhvatni predlog za rešenje statusa Kosova”, kolokvijalno nazvan „Ahtisarijev plan” po specijalnom izaslaniku generalnog sekretara UN, postao je osnova za proglašenje nezavisnosti i ustavno dizajniranje Kosova. Detaljnim odredbama „Ahtisarijev plan” je imao za cilj da normativno precizira sve mehanizme zaštite kulturne baštine, obaveže političke predstavnike Kosova da u procesu izgradnje države poštuju i unapređuju multikulturalni karakter društva i svojim delovanjem spreče ponavljanje bilo kakvih etnički ili verski motivisanih napada. Usvajanje Zakona o zaštićenim zonama, Zakona o istorijskom centru Prizrena i Zakona o selu Velika Hoča predstavlja direktnu implementaciju Sveobuhvatnog predloga u kosovsko zakonodavstvo.

Aneks V je posvećen verskom i kulturnom nasleđu srpske zajednice. Jasno je naglašeno da „Kosovo priznaje Srpsku pravoslavnu crkvu na Kosovu, uključujući manastire, crkve i ostala mesta koja se koriste u verske svrhe, a koja predstavlja sastavni deo Srpske pravoslavne crkve sa sedištem u Beogradu”.² Predlogom se garantuje nepovredivost imovine SPC kao i nemogućnost njene eksproprijacije, a crkva zadržava diskreciono pravo „na upravljanje svojim vlasništvom i pristup svojim prostorijama i objektima”.³ Bez obzira na poseban status koji uključuje zaštitu, prava, privilegije i imunitet, SPC je u obavezi da deluje „u skladu sa zakonima Kosova”.⁴

Zaštita objekata kulturne baštine pominje se kao obaveza u gotovo svim međunarodnim dokumentima nakon sukoba 1999. Budući da se odredba Rezolucije 1244 SB UN o povratku personala SR Jugoslavije sa misijom obezbeđivanja mesta srpske kulturne baštine nikada nije primenila, tu ulogu je preuzela misija UNMIK i KFOR u sastavu NATO. Po slovu Ahtisarijevog plana, obaveza garantovanja bezbednosti kulturnim dobrima je na kosovskim agencijama za sprovođenje zakona, a naročito na Kosovskoj policijskoj službi (KPS).⁵ Ahtisarijev plan uključuje i sveobuhvatnu listu od 44 zaštitne zone čija je svrha:

„da obezbede mirno postojanje i funkcionisanje zaštićenih mesta; da se očuva njihov istorijski identitet i prirodno okruženje, uključujući monaški život sveštenstva; da se spreče nepovoljni razvoji oko njih, dok u isto vreme omogućuje najbolje moguće uslove za harmoničan i održivi razvoj zajednica koje žive u oblastima koje se nalaze oko takvih mesta”.⁶

---

² Ahtisarijev plan, Aneks V, član 1.2

³ Ibid, član 1.5

⁴ Ibid, član 1.1

⁵ Ibid, član 3.1.1

⁶ Ibid, član 4.1

Iako su sa mapama jasno definisane specijalne zone, teritorija koja okružuje zaštićene objekte nije ekspropnisana, već su uvedena ograničenja korišćenja: zabranjena je „*industrijska izgradnja ili razvoj, kao što su: iskopavanje i eksploatacija minerala; izgradnja brana, elektrana ili elektroenergetskih vodova, ciglana, fabrika i tranzitnih puteva u seoskim oblastima, kao i izgradnja ili razvoj koji vode ka seči šuma ili zagađenju životne sredine*”.⁷

Sledeće aktivnosti lokalne samouprave ili pojedinaca mogu biti ograničene i uslovljene su saglasnošću SPC:

„*a) komercijalna izgradnja ili aktivnosti kao što su: izgradnja objekata ili zgrada koje su više od šticeenog manastira/crkve/kulturnog spomenika, izgradnja puteva/ulica, izgradnja skladišta, radionica, prodavnica, restorana, barova, kafića, hotela/motela, piljarnica i kioska, benzinskih pumpi i radionica za opravku automobila, supermarketa, noćnih klubova i bilo koje druge konstrukcije velikih dimenzija u seoskim oblastima; b) javna okupljanja, rekreacija i zabava; c) urbanizacija poljoprivrednog zemljišta*”.⁸

U slučaju spora, predviđeno je funkcionisanje Saveta za sprovođenje i nadgledanje (SSN) sastavljenog od predstavnika lokalne vlasti, SPC i međunarodnih misija.⁹ U kasnijem procesu odlučivanja SSN postavilo se pitanje da li je reč o telu sa izvršnim ili savetodavnim ovlašćenjima. Predstavnici Vlade Kosova su insistirali na savetodavnom karakteru, naglašavajući vladu kao konačni autoritet. S druge strane, SPC je smatrala da odluke SSN ne podležu odobrenju vlade i više puta je uslovljavala svoje učešće izvršnim karakterom Saveta.

Analizom mandata koji je dodeljen SSN se uviđa da Vlada Kosova ima obavezu da obezbedi sprovođenje „*odluka*” SSN-a, a ne „*preporuka*”, „*saveta*” ili „*mišljenja*”.¹⁰ Ipak, ovo dvojako tumačenje paralizovalo je celokupni okvir specijalne zaštite, omogućavajući Vladi Kosova da se samoinicijativno definiše kao konačni organ presuđivanja u eventualnom sporu, mimo negativnog stava SPC u vezi sa aktivnostima na prostorima označenim kao Specijalne zaštićene zone.

Iako nije prihvatila konačnu verziju Ahtisarijevog plan, Vlada Srbije je u okviru Bečkih pregovora formulisala niz amandmana. Odbijeni su svi predlozi koji su dovodili u pitanje status Kosova kao nezavisne države. Međutim, tim autora Ahtisarijevog plana propustio je priliku da usvoji neke amandmane poput zahteva da se urbanizacija poljoprivrednog zemljišta označi kao zabranjena, a ne kao ograničena aktivnost u zaštićenim zonama.¹¹ Ovaj predlog

---

⁷ Ibid, član 4.1.1

⁸ Ibid, član 4.1.2

⁹ Ibid, član 5

¹⁰ Research Institute of Development and European Affairs, *The issue of Serbian Cultural Heritage in Kosovo in the context of an eventual 'Grand Finale' between Kosovo and Serbia*, Pristina, 2019, pp. 10-11.

¹¹ Vlada Srbije, *Amandmani na „Sveobuhvatni predlog za rešenje statusa Kosova*”, 2007.

dobija na posebnoj važnosti nakon negativnog iskustva koje je SPC imala sa ugrožavanjem ambijentalne celine manastirskih kompleksa i monaškog načina života.

Lokalne vlasti su se neretko oglašivale o ograničenja i uslove koje propisuje Zakon o specijalnim zaštićenim zonama. Opština Orahovac je gradeći lokalni put ušla u zaštićenu zonu manastira Zočište, bez zakonski obavezne saglasnosti SPC, kao ni nadoknade za oduzeto zemljište, a vlasti opštine Peć su nastavili sa izgradnjom pešačke i biciklističke staze pored manastira Pećka patrijaršija uprkos negativnom odgovoru SPC i odsustvu kompromisnog rešenja u procesu posredovanja.¹² Spor manastira Visoki Dečani sa opštinom Dečani i Kosovskom agencijom za privatizaciju zbog zemljišta koje se nalazi u neposrednoj blizini manastira, kao i narušavanje specijalne zone Novo Brdo sa radovima na crkvi Sv. Nikole biće obrađeni u posebnom delu ove analize.

Takođe, trebalo bi imati na umu da predviđeno rešenje sa zonama ima svoje praktične manjkavosti. S jedne strane u okviru zona se nije zadiralo u registrovana vlasništva, a u praksi se vlasnicima značajno smanjivala mogućnost korišćenja i raspolaganja.¹³ S druge strane, specijalne zone za manastire su osmišljene da bi se „očuvao njihov istorijski identitet i prirodno okruženje, uključujući monaški život sveštenstva”,¹⁴ a predviđena je mogućnost urbanizacije poljoprivrednog zemljišta, čime se nesumnjivo dovodi u pitanje prethodno navedeno. Stoga bi se u eventualnom nastavku pregovora trebalo posvetiti mogućnosti eksproprijacije zemljišta u cilju ostvarivanja prvobitne zamisli. Kako Arraiza navodi, čitav sistem specijalnih zaštićenih zona rezultirao je *ad hoc* aranžmanom kroz presudnu međunarodnu intervenciju u cilju zaštite od štetne urbanizacije, nelegalne gradnje, vandalizma i krađe.¹⁵

Ahtisarijev plan predviđa i restituciju imovine SPC na Kosovu koja do danas nije ni inicirana: „*Jedan od prioriteta na Kosovu biće pitanja vezana za restituciju imovine, uključujući ona koja se odnose na pitanja imovine Srpske Pravoslavne Crkve. Kosovo će uspostaviti nezavisne mehanizme kako bi kreiralo politički, zakonodavni i institucionalni okvir za rešavanje pitanja restitucije. Predstavnici međunarodne zajednice biće pozvani da uzmu učešće u takvim mehanizmima, koji će takođe uključivati predstavnike zajednica koje ne čine većinu*”.¹⁶

---

¹² OSCE, *Challenges in the Protection of Immovable Tangible Cultural Heritage in Kosovo*, Pristina, 2014.

¹³ Arraiza, Jose Maria, “A Matter of Balance. Cultural Heritage, Property Rights and Inter-Ethnic Relations in Kosovo”, in: *Seminar on Property and Investment in Jus Post Bellum*, Grotius Centre for International Legal Studies, p. 11.

¹⁴ Ahtisarijev plan, Aneks V, član 4.1

¹⁵ Arraiza, Jose Maria, “A Matter of Balance. Cultural Heritage, Property Rights and Inter-Ethnic Relations in Kosovo”, in: *Seminar on Property and Investment in Jus Post Bellum*, Grotius Centre for International Legal Studies, p. 6.

¹⁶ Ahtisarijev plan, Aneks V, član 6.1

SRPSKA VERSKA I KULTURNA BAŠTINA – OSPORAVANJE PRAVA NA DODELJEN STATUS

Pored toga što su proizašli kao obaveza iz Ahtisarijevog plana, Zakon o zaštićenim zonama, Zakon o istorijskom centru Prizrena i Zakon o selu Velika Hoča su od posebne važnosti za multietnički karakter Kosova, budući da „*priznavanje kulturne baštine jedne grupe simbolizuje priznanje kulturnog identiteta te grupe, kao i njenog istorijskog prisustva na određenoj teritoriji*”.¹⁷ Proučavajući društveno-političku atmosferu uoči donošenja dva pomenuta zakona, Lončar zaključuje da su snažna protivljenja posledica „*percepcije da su Srbi i Srpska pravoslavna crkva glavna pretnja kosovskoj državnosti*”.¹⁸

Srpskoj zajednici se pripisivao ekskluzivistički karakter i vlasnička prava koja otuđuju kulturno nasleđe od građana Kosova, a u debati je bio prisutan već prepoznatljiv narativ o pravoslavnim crkvama izgrađenim na temeljima ilirsko-albanskih hramova i neprihvatljivosti da pravoslavna crkva na Kosovu ima srpski etnički predznak. Zajednički imenitelj rasprava političkih predstavnika o predlozima zakona je pominjanje srpske zajednice isključivo u kontekstu neprijateljstva i krivice, umesto kao manjinske grupe kojoj se obezbeđuje zaštita za ugroženu kulturnu baštinu.¹⁹

U nekoliko analiza koji dolaze iz akademske zajednice ili od organizacija civilnog društva na Kosovu preovlađuje jednostrani pristup u kome se predlaže preispitivanje primene Aneksa V kao održivog modela očuvanja kulturnih dobara. Tako je pojam „*specijalno*“ u kontekstu zaštićenih zona protumačen kao diskriminatoran, jer stvara percepciju da su ta mesta „*vrednija*” od ostalih lokaliteta kulturne baštine na Kosovu.²⁰ Takođe, Hodza uviđa da je situacija sa kulturnom baštinom na Kosovu alarmantna, ali među prioritetima u budućnosti vidi zahtev za „*pristupom pravoslavnim manastirima i crkvama*”.²¹ U situaciji kad se različitim građevinskim radovima grubo narušavaju specijalne zaštićene zone, apostrofira se neprofesionalnost SPC u praksi očuvanja objekata kojima upravlja. Na taj način se kreira javna percepcija na Kosovu u kojoj se SPC predstavlja kao akter koji ugrožava, a ne koji je ugrožen.

Paradoksalno je i optuživanje da je međunarodni pritisak bio jednostran u očuvanju srpske kulturne baštine, prenebregavajući „*oštećenje, vandalizam i pljačku kosovske kulturne baštine*”

---

¹⁷ Lončar, Jelena, *Cultural Heritage in Kosovo: Strengthening Exclusion through Inclusive Legislation*, in: *Figuring out the Enemy: Re-Imagining Serbian-Albanian Relations*, edited by Aleksandar Pavlović, Adriana Zaharijević, Rigels Halili, and Draško Gazela Pudar, Belgrade, 2015, p. 412.

¹⁸ Ibid, p. 415.

¹⁹ Ibid, p. 417,421.

²⁰ Hisari, Lorika and Fouseki, Kalliopi, *Post-War Cultural Heritage Preservation in Kosovo: Rethinking the Implementation of Ahtisaari Plan Annex V*, *Heritage* 2020, 3(1), p. 102,111.

²¹ Hoxha, Gjejlane, *Legal protection of Cultural Heritage in Kosova-past, present and future*, *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu*, 2012, p. 236.

tokom 1998/99. od strane srpskih snaga".²² Do 2011. iz budžeta Kosova ostvareno je 70% od planirane rekonstrukcije objekata SPC koji su oštećeni tokom martovskih nemira 2004, a nakon ukidanja nadgledane nezavisnosti Kosova nastavak obnove nije bio moguć, jer „*SPC nije pristala na novi format koji je predložila Vlada Kosova*".²³ Vlasti u Prištini su imali i imaju potpuni autoritet da se podjednako posvete obnovi i očuvanju celokupne kulturne baštine na Kosovu, a namera međunarodnih aktera je bila da posebnim garancijama osiguraju kulturna dobra koja su u postkonfliktnom periodu bili meta napada, i koja se i dalje smatraju ugroženim. Kako se zaključuje u analizi posvećenoj kulturnim objektima: „*estetska vrednost, značaj srpskog identiteta i ranjivost srpske verske i kulturne baštine na Kosovu doveli su do toga da joj međunarodna zajednica dodeli status izuzetnosti u novoj kosovskoj državi*".²⁴

Postoje i narativi, koji kroz kvaziistorijska tumačenja u kontekstu trenutne sistemske diskriminacije srpske zajednice i njene verske i kulturne baštine imaju jasnu političku pozadinu derogiranja prava koje SPC bar normativno uživa na Kosovu. „*Kulturna baština Kosova ne pripada Albancima, kao što ni pravoslavne crkve ne pripadaju Srbima... U vreme gradnje Pečke Patrijaršije ili Manastira Gračanica, tamo nije bilo Srba, već samo pravoslavaca. Preci Albanaca bili su pravoslavni i preci Srba su bili pravoslavni.*”²⁵

U jednoj od poslednjih analiza, pridev „*srpska*“ za kulturnu baštinu se tumači kao „*etnizacija spomenika kulturne baštine*“, pozivajući se na već pomenuti „*univerzalni*“ hrišćanski karakter objekata u vreme kada su oni nastajali.²⁶ Upravo ovaj narativ, o nesrpskom „*izvornom*“ poreklu manastira i crkava, podiže tenzije u Srbiji i uverenje da Priština suštinski nije ni zainteresovana za njihovu zaštitu, te da je postojeći okvir sam po sebi neodrživ. Takođe, upućena je kritika zbog prisustva policije i vojske kod objekata kulturne baštine, što je „*slika koja ih je otkidala od svih kulturnih, istorijskih i verskih obeležja*”.²⁷ Specijalne zone se vide kao oblik izolacije „*u suprotnosti sa svim principima i standardima aktivne i efikasne zaštite kulturnog nasleđa*”.²⁸ Na osnovu ove analize dalo bi se zaključiti da pripadnici KFOR-a i KPS samonicijativno uzurpiraju prilaz verskim i kulturnim objektima, a ne zato što su među tim objektima, četiri manastira od 2004. na UNESCO svetskoj listi ugroženih mesta kulturne baštine.²⁹ Razlog tome je što su se iste godine desili etnički motivisani neredi koji su

---

²² Hisari, Lorika and Fouseki, Kalliopi, *Post-War Cultural Heritage Preservation in Kosovo: Rethinking the Implementation of Ahtisaari Plan Annex V*, *Heritage*2020,3(1), p. 103.

²³ Research Institute of Development and European Affairs, *The issue of Serbian Cultural Heritage in Kosovo in the context of an eventual 'Grand Finale' between Kosovo and Serbia*, Pristina, 2019, p. 14.

²⁴ *Ibid*, p. 2

²⁵ Artan Krasnići u „*Buđenje kulturne baštine Kosova*“, autor teksta: Valmir Mehmetaj, dostupno na <https://bit.ly/2zgHChH>, poslednji pristup 8. maj 2020.g.

²⁶ Emancipimi Civil Ma Ndryshe, *An Analysis of Numerous and Continuous Faults in Cultural Heritage*; Series analysis “what went wrong?”, Prishtina, 2013, p. 15.

²⁷ *Ibid*, p. 21.

²⁸ *Ibid*, p. 21.

²⁹ UNESCO, *List of World Heritage in Danger*, dostupno na <https://bit.ly/3bcINvJ>, poslednji pristup 8. maj 2020.g.

uključivali i napade na više od trideset pravoslavnih objekata.³⁰ Iako se neredi tog obima nisu ponavljali, SPC je nastavila da se suočava sa ugrožavanjem bezbednosti verskih i kulturnih objekata, a potom i narušavanjem istorijske i prirodne ambijentalne celine različitim nezakonitim građevinskim radovima.

Kancelarija za Kosovo i Metohiju je u okviru polugodišnjih izveštaja o napretku pregovora od 2015. navodila napade na pripadnike srpske zajednice. Incidenti, poput ispisivanja grafita „ISIS” i „Caliphate is coming” na pomoćnim objektima manastira, pretnje od strane lica koji su posedovali oružje, krađa i uništavanje pokretne manastirske imovine, povređivanje vernika³¹ ukazuju na javno osporavani raskorak između inkluzivnog normativnog okvira na Kosovu i realnog osećaja ugroženosti.

Iako još uvek nije usvojen zakon o kulturnom nasleđu kojim bi mogli da se prevaziđu uočeni nedostaci u primeni zakonskog okvira za srpsku kulturnu i versku baštinu, pozitivan pomak predstavlja usvojena Strategija kulturnog nasleđa Kosova. Između ostalog, u Strategiji se navodi da:

“Ustav i druga relevantna dokumenta, uključujući i pismo kosovskih institucija od 7. oktobra 2015. upućeno nacionalnim delegacijama UNESCO, u kome se navode obaveze Kosova u vezi sa zaštitom verskog i kulturnog nasleđa na osnovu Aneksa V odredaba Sveobuhvatnog predloga rešenja čine institucionalnu osnovu izrade ove nacionalne strategije za kulturno nasleđe 2017-2027.”³²

Ova Strategija za sada predstavlja jedini dokument Vlade Kosova na snazi u kojem se jasno ističe puno diskreciono pravo SPC:

„Što se tiče upravljanja i održavanja mesta koja su vlasništvo Srpske pravoslavne crkve, Srpska pravoslavna crkva će imati potpuno diskreciono pravo u upravljanju i pristupu svojim kulturnim dobrima, uključujući i konzervaciju i restauraciju spomenika u skladu sa međunarodnim standardima, postupajući u skladu sa kosovskim zakonima. Pored toga, proces rekonstrukcije spomenika će biti završen na osnovu 'Izveštaja tehničke procene o programu rekonstrukcije srpskih pravoslavnih verskih objekata oštećenih u martu 2004. godine na Kosovu' Saveta Evrope, izdatog u aprilu 2012. godine.”³³

---

³⁰Arraiza, Jose Maria, “A Matter of Balance. Cultural Heritage, Property Rights and Inter-Ethnic Relations in Kosovo”, in: *Seminar on Property and Investment in Jus Post Bellum*, Grotius Centre for International Legal Studies, p. 4.

³¹ Kancelarija za KiM, *Izveštaj o napretku u dijalogu Beograda i Prištine za 2015, 2016, 2017 i 2018.*

³² Ministarstvo kulture, omladine i sporta Kosova, „Nacionalna strategija za kulturno nasleđe 2017-2027”, str. 15.

³³ Ibid, str. 31.

GLAVNI SPOROVI SRPSKE PRAVOSLAVNE CRKVE I VLASTI NA KOSOVU

Jedno od pitanja koje se postavlja pri svakoj debati o srpskoj kulturnoj baštini jeste tačan broj manastira, crkava i drugih objekata u posedu SPC. Svirca tvrdi da u cilju promovisanja prava na teritoriju Kosova srpski politički predstavnici u različitim javnim istupima pominju cifru od preko hiljadu srpskih pravoslavnih objekata, dok je misija UNMIK u saradnji sa OEBS-om, popisala 114 objekata SPC uključujući kapele i polusrušene objekte.³⁴ S druge strane, u planu koji je Kancelarija za KiM 2018. dostavila predstavnicima Evropske unije, a u kojem se zahtevaju garancije SPC-u da ima puno pravo raspolaganja svojom imovinom na neograničen period uspostavljenog pravnog režima zaštite, pominju se 44 objekta.³⁵ Iako plan nije javan, ova brojka verovatno koincidira sa listom od 44 objekta sa posebnim zonama zaštite pomenutim u Ahtisarijevom planu.³⁶ Među njima su i lokacije oko kojih postoji posebno sporenje između SPC i vlasti na Kosovu.

Manastir Visoki Dečani

Jedan od najvećih problema SPC sa vlastima na Kosovu je vezan za pitanje imovine nad zemljištem manastira Visoki Dečani. Reč je o dve parcele površine 23 hektara koje predstavljaju nacionalizovani deo od ukupnog imanja 1946, a koje su u procesu resitucije 1997. vraćene manastiru od strane Vlade Srbije. Predmetne parcele su u vreme socijalizma korišćene od strane dva društvena preduzeća. Nakon rata, na intervenciju UNMIK-a, spor oko vlasništva nad zemljištem upućen je sudu. Odlukom iz 2012. Vrhovni sud Kosova je presudio u korist manastira. Međutim, usled pritiska javnosti Apelaciono veće Vrhovnog suda 2015. je ukinulo ovu presudu i odlučilo da Vrhovni sud nije nadležan te predmet vratilo na ponovno suđenje Osnovnom sudu u Peći.³⁷

SPC se obratila Ustavnom sudu Kosova koji je 2016. utvrdio povredu prava podnosioca zahteva i potvrdio prvobitnu odluku Vrhovnog suda iz 2012. da zemlja pripada manastiru.³⁸ Iako je Ustavni sud ovu odluku definisao kao konačnu i obavezujuću do danas nije došlo do njenog sprovođenja, a glavnu prepreku čine lokalne vlasti opštine Dečani. Opstrukcija sprovođenja sudske odluke izazvala je reakciju međunarodnih predstavnika, uključujući i

---

³⁴ Svirca, Baki, Sacred Places and Religious Institutions in Kosova-Comparative Legal and Religious Approach, in: *Between Cultural Diversity and Common Heritage Legal and Religious Perspectives on the Sacred Places of the Mediterranean*, edited by Silvio Ferrari and Andrea Benzo, 2014, p. 261.

³⁵ Večernje novosti, *Zaštita za 44 svetinje i spomenika*, 10. oktobar 2018., dostupno na <https://bit.ly/2yBVpzi>, poslednji pristup 8. maj 2020.g.

³⁶ Ahtisarijev plan, Aneks V, član 4.

³⁷ Research Institute of Development and European Affairs, *The issue of Serbian Cultural Heritage in Kosovo in the context of an eventual 'Grand Finale' between Kosovo and Serbia*, Pristina, 2019, p. 16.

³⁸ Constitutional Court of the Republic of Kosovo, AGJ943/16 Judgment 1-18, Pristina, 2016.

misiju EU na Kosovu koja je javno pozvala vlasti Kosova da poštuju vladavinu prava navodeći da odluka mora biti primenjena bez odlaganja.³⁹

Drugi spor se odnosi na plan Vlade Kosova o izgradnji magistralnog međunarodnog puta Dečani-Plav, koji bi prolazio kroz specijalnu zaštićenu zonu manastira. Planirani put dužine 35 kilometara koristio bi trasu postojećeg seoskog puta od 4,5 kilometra koji prolazi tačno ispred glavnog ulaza manastira.⁴⁰ Radovi su usled međunarodnog pritiska privremeno zaustavljeni, ali lokalne vlasti Dečana najavljuju nastavak, iako je Zakonom o specijalnim zonama zabranjena izgradnja tranzitnih puteva.⁴¹

Novo Brdo

U junu 2019. Ramuš Haradinaj, tadašnji kosovski premijer, najavio je projekat od posebnog značaja za kosovsku kulturu i istoriju - obnovu crkve Sv. Nikole u Novom Brdu koju će podržati Vlada Nemačke. Ministarstvo kulture, omladine i sporta Vlade Kosova predstavilo je ostatke novobrdske crkve kao objekat za koji se smatra da je bila trobrodna katolička katedrala. Međutim, budući da je reč o specijalnoj zaštićenoj zoni, uskoro je usledio demant nemačkog ambasadora Kristijana Heldta, koji je izjavio da se u Novom Brdu neće ništa raditi bez saglasnosti SPC.⁴²

Prilikom posete Novom Brdu, čijem utvrđenju je posle rata promenjeno ime u Artana, Kadri Veselji tadašnji predsednik Skupštine Kosova, najavio je opsežne radove na restauraciji tvrđave i izjavio je da „*Srbija uzalud pokušava da asimilira našu kulturu i nasleđe*“.⁴³ Pored očiglednog falsifikovanja interpretacije spomeničkog nasleđa, reč je o flagrantnom kršenju Zakona o specijalnim zaštićenim zonama, a spor sa SPC je i dalje aktuelan.

Manastir Sv. Arhangela kod Prizrena

Ministarstvo kulture Kosova je u dva navrata blokiralo nastavak radova na obnovi hrama Sv. Nikole u kompleksu manastira Svetih Arhangela, kod Prizrena. Predstavnici Eparhije raško-prizrenske su ocenili da je reč o „*novoj strategiji institucionalnog gušenja sloboda i prava*

---

³⁹ The European Union Office in Kosovo” EU is concerned by a lack of implementation of Constitutional Court ruling on the land dispute case in Decan/e”, April 2017.

⁴⁰ Research Institute of Development and European Affairs, *The issue of Serbian Cultural Heritage in Kosovo in the context of an eventual ‘Grand Finale’ between Kosovo and Serbia*, Pristina, 2019, p. 5.

⁴¹ Ahtisarijev plan, Aneks V, član 4.1.1

⁴² Tasić, J. „*Haradinaj proglasio pravoslavnu crkvu Svetog Nikole u Novom Brdu za rimokatoličku katedralu*”, *Danas*, 07. jun 2019., dostupno na <https://bit.ly/3ch6Kn8>, poslednji pristup 8. maj 2020.g.

⁴³ RTS, „*Veselji: Novo Brdo dragulj naše kulturne baštine*”, 17. avgust 2019., dostupno na <https://bit.ly/2WevSVV>, poslednji pristup 8. maj 2020.g.

SPC⁴⁴ budući da je na Savetu za sprovođenje i nadgledanje postignut dogovor o obnovi hrama. U radu Saveta pored predstavnika SPC, učestvuju dva predstavnika kosovske vlade – ministar kulture i ministar prostornog planiranja, kao i šefovi kancelarija EU i OEBS-a na Kosovu.

Uprkos dogovorenom, Ministarstvo kulture nije izdalo dozvolu o gradnji i umesto toga izdalo je nalog da se obustave radovi koji su morali da započnu zbog roka za korišćenje sredstava iz međunarodne donacije. Kosovski zavod za zaštitu spomenika kulture nije dao saglasnost za ovaj projekat budući da je predmetna crkva oštećena 1615.g. i da je do današnjeg dana ostalo samo oko 20% od prvobitne strukture. Stoga se ne može govoriti o obnovi kao restauraciji, već samo kao rekonstrukciji što zahteva poštovanje posebnih međunarodnih pravila u pristupu drevnim građevinama. Takođe, manastirski kompleks u katastru nije upisan kao vlasništvo SPC, već je u posedu Regionalnog centra za kulturnu baštinu iz Prizrena.⁴⁵

Budući da se protokom vremena spor dalje nije rešavao, ovo obrazloženje navodi na dva pitanja. Prvo, ukoliko je dokumentacija o planu obnove neadekvatna zbog čega se nije pristupilo izradi zajedničkog elaborata od strane predstavnika SPC i Kosovskog zavoda za zaštitu spomenika kulture, kako bi se otklonili nedostaci i omogućio nastavak korišćenja sredstava iz međunarodne donacije? Drugo, ako je manastirski kompleks mapom Ahtisarijevog plana jasno označen kao specijalna zaštićena zona, u kojoj se u skladu sa kosovskim zakonima SPC garantuje sloboda upravljanja nad verskim objektima i njenom obnovom, na koji volšeban način je ta imovina u katastru upisana kao posed neke druge institucije?

Hram Hrista Spasitelja u Prištini

Nedavna iskopavanja u dvorištu hrama Hrista Spasitelja u Prištini, u potrazi za masovnim grobnicama, aktuelizovala su status ovog nedovršenog verskog objekta. Izgradnja crkve je započeta tokom devedesetih godina na zemlji koja je tada na legalan način dodeljena SPC. Međutim, Univerzitet u Prištini smatra ovaj objekat spornim zato što se nalazi na prostoru koji je u celini predviđen za univerzitetski kampus. Iz tog razloga rektorat je pokrenuo sudski proces koji je okončan presudom Apelacionog suda Kosova u korist SPC.⁴⁶

Crkva je u javnosti prezentovana kao „*Miloševićeva*“, tokom godina je predstavljala javni nužnik, sklonište za beskućnike, studio za snimanje spotova i objekat po kome su se peli ekstremni alpinisti. Nakon paljenja guma u unutrašnjosti hrama, kosovske institucije su

---

⁴⁴ Saopštenje Eparhije raško-prizrenske - Kosovsko Ministarstvo kulture zabranilo dalje radove na obnovi manastira Sv. Arhangela kod Prizrena, 12. oktobar 2016., dostupno na <https://bit.ly/2L8s42c>, poslednji pristup 8. maj 2020.g.

⁴⁵ Research Institute of Development and European Affairs, *The issue of Serbian Cultural Heritage in Kosovo in the context of an eventual 'Grand Finale' between Kosovo and Serbia*, Pristina, 2019, p. 18.

⁴⁶ Ibid, p. 17.

zabranile akciju čišćenja hrama koju je pokrenuo episkop Teodosije iako je sudskom odlukom potvrđeno vlasništvo SPC nad ovim objektom.⁴⁷ Dok albanska strana lokaciju i sam objekat smatra spornim, uz inicijativu da se nedovršena crkva pretvori u memorijalni centar albanskih žrtava, Živojin Rakočević, novinar i direktor Doma kulture u Gračanici ističe da srpska strana ima drugačije gledište: „*duboko uznemirava činjenica da niko od Albanaca ne želi da stane ispred tog Hrama i kaže: 'Nemate pravo da ovo radite'. Hram Hrista Spasa nastao je kao potreba 40 hiljada Srba koji su u Prištini živeli. On se pretvorio u njihovog zastupnika, on svedoči da su tu bili i poziva ih da se vrate.*”⁴⁸

---

⁴⁷ Kossev, „*Vladika Teodosije sa monasima očistio Hram Hrista Spasa i monasi prvi put u njemu zapojali od '99*”, 11. septembar 2016., dostupno na <https://bit.ly/3cfd4eZ>, poslednji pristup 8. maj 2020.g.

⁴⁸ Kosovo Online, „*Rakočević: Na Hramu Hrista Spasa u Prištini lomi se sudbina odnosa Srba i Albanaca*”, 28. novembar 2019., dostupno na <https://bit.ly/2YL4HUg>, poslednji pristup 8. maj 2020.g.

MEĐUNARODNO PRAVO I PITANJE ZAŠTITE SVETIH MESTA

Nakon prvog dela koji je posvećen primeni važećeg normativnog okvira proizašlog iz Ahtisarijevog plana, u nastavku ove analize biće predstavljena evropska iskustva posebne zaštite svetih mesta, koja mogu biti primenjena u eventualnom redefinisaniu statusa srpske verske i kulturne baštine na Kosovu. Budući da se često u predlozima za objekte SPC pominju i teritorijalna rešenja, u narednim redovima biće predstavljena komparativna analiza poznatih modela.

Međunarodno pravo ne pruža jednoznačni režim za zaštitu svetih mesta, pošto postojeće konvencije od globalnog⁴⁹ i evropskog⁵⁰ značaja ne daju jedinstven režim za njihovu zaštitu.⁵¹ Stoga su u većini slučajeva na snazi režimi koje je uspostavila sama država na čijoj teritoriji se sveta mesta nalaze, ili koji su proizvod bilateralnog sporazuma. Pošto Kosovo nije članica UN, UNESCO-a i Saveta Evrope, jasno je da međunarodni režimi zaštite *de facto* nisu na snazi u sistematskom smislu. Sa druge strane, kao što je ranije objašnjeno, režim zaštite koji je uspostavljen Ahtisarijevim planom i potonjim Ustavom Kosova se ne primenjuje u potpunosti, i štaviše često se u javnosti na Kosovu dovodi u pitanje. U tom kontekstu, cilj ove studije je da za pitanje zaštite srpskog kulturnog i verskog nasleđa, kao i daljeg funkcionisanja SPC na teritoriji Kosova, pruži pregled drugih postojećih modela, koji već egzistiraju na teritoriji Evrope.

Postoje dva ilustrativna primera koja pokazuju kako se može uspešno regulisati eksteritorijalni status crkve i sakralnih objekata: Grad Vatikan i Monaška Država Sveta Gora u Grčkoj. Ova dva modela su različita, i sigurno da se ne mogu u potpunosti primeniti naslučaj SPC na Kosovu. Međutim, neka od konkretnih rešenja koja su definisana u ovim modelima mogu biti zanimljiva za primenu u budućem regulisanju statusa SPC na Kosovu.

---

⁴⁹ Konvencija o zaštiti kulturne i prirodne baštine iz 1972. UNESCO-a, Konvencija za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba iz 1954 (sa dopunskim protokolom iz 1999), Konvencija o merama za zabranu i sprečavanje nedozvoljenog uvoza, izvoza i prenosa svojine kulturnih dobara iz 1970 UNESCO-a

⁵⁰ Konvencija o zaštiti evropskog arhitektonskog blaga iz 1985 i Evropska konvencija o zaštiti arheološkog nasleđa iz 1992. Saveta Evrope

⁵¹ Leanza, Umberto. "General Problems of International Law Concerning Sacred Places." In *Cultural Diversity and Law: Between Cultural Diversity and Common Heritage: Legal and Religious Perspectives on the Sacred Places of the Mediterranean*. Ashgate Publishing Limited, 2014, p. 40.

PRIMERI TERITORIJSKIH REŠENJA U VEZI SA PITANJEM SVETIH MESTA U EVROPI

Sveta Gora

Monaška Država Sveta Gora na poluostrvu Atos u Grčkoj jedinstven je primer autonomne monaške republike u okviru moderne sekularne države. Već više od 1000 godina Atos je centar pravoslavnog monaštva i od izuzetnog je značaja za nekoliko pravoslavnih crkava. Specijalni status je postepeno dobio još u Vizantijskom Carstvu kroz brojne materijalne, ali i pravne povlastice koje su vremenom regulisale neku vrstu samouprave. Ova praksa je više-manje nastavljena i pod Otomanskim Carstvom. Poseban status Svete Gore je potom priznat kroz čitav niz međunarodnih sporazuma potpisanih nakon Prvog svetskog rata. Uzimajući u obzir istorijske privilegije, status Monaške Države Svete Gore je regulisan Ustavom Grčke,⁵² Konstitutivnom poveljom Svete Gore iz 1925.g., kao i Završnim dokumentima o pristupanju Grčke Evropskoj zajednici iz 1981.g.

Poluostrvo sa 20 manastira i pripadajućom teritorijom uživa samoupravu koja je formalno deo Republike Grčke.⁵³ Sveta Gora je pod direktnom duhovnom jurisdikcijom Vaseljenske patrijaršije u Istanbulu, dok je praktično upravljanje, utemeljeno na tradicionalnim odredbama koje proističu iz manastirskih tipika, vizantijskih i otomanskih privilegija, povereno svetogorskim institucijama. Država, kroz funkciju guvernera (i njegovog zamenika) koji su službenici Ministarstva spoljnih poslova Grčke i čije je sedište u gradu Kareji na poluostrvu Atos, sa svoje strane vrši donekle ograničeni nadzor funkcionisanja svetogorske samouprave, kao i u određenom stepenu zaštitu javnog reda i mira.⁵⁴ Drugim rečima, jasno je podeljena svetovna i duhovna sfera na poluostrvu. Za duhovnu sferu, i odnose među manastirima i monasima zadužene su svetogorske institucije (u domenima zakonodavne i sudske vlasti) i Vaseljenska patrijaršija, dok guverner vrši nadzor primene i o tome obaveštava Ministarstvo spoljnih poslova.⁵⁵ Za svetovnu sferu, uz dodatnu ulogu svetogorskih institucija, zadužena je država kroz ličnost guvernera i njegovog zamenika, sudove van Svete Gore i policiju.

Svetogorske institucije su:

1. **Sveštena opština (Svešteni protat):** organ koji upravlja Svetom Gorom, donosi odluke kojih su dužni da se pridržavaju svi manastiri. Sastoji se od po jednog predstavnika svakog od manastira, koji se biraju svake godine. Sveta opština je istovremeno i drugostepeni sud. Ova institucija se redovno sastaje tri puta nedeljno;

⁵² Ustav Republike Grčke, Član 105., vezano za nekadašnji član 104. Ustava iz 1927.

⁵³ Za listu manastira, sa datumima osnivanja vidi: "MountAthos – TheEcumenicalPatriarchate." Home – The Ecumenical Patriarchate, dostupno na <https://bit.ly/2WfQfSG>, poslednji pristup 8. maj 2020.g.

⁵⁴ Ustav Republike Grčke, Član 105

⁵⁵ Leanza, Umberto. *op.cit.*, 46

2. **Sveštena epistasija** – izvršni organ Svete opštine, i sastoji se od 4 predstavnika (manastiri su podeljeni u 5 grupa, i po jedan član dolazi iz svake grupe). Svetom epistasijom rukovodi protoepistat, odnosno predsednik. Epistasija se stara o izvršenju odluka Svete opštine, vrši funkciju uprave policije i prvostepenog suda za prekršaje (i za monahe i za laike), stara se o pitanjima za koja su inače zadužene opštine (čistoća i sanitarni nadzor, stanje puteva, rasveta itd), te nagleda javni red i moral u Kareji i pristaništu Dafni.⁵⁶ Pod svojom upravom ima sopstveni „policijski“ odred koji nadgleda javni red i mir, a može da zatraži i intervenciju grčke policije;
3. **Svešteni sabor (sinaksis)** – sastaje se 2 puta godišnje, i čine ga predstavnici manastira na Svetoj Gori (igumani ili proigumani), i donosi kanonske odluke. Odluke koje utiču na svetovna pitanja potvrđuje Ministar spoljnih poslova, dok je za potvrdu duhovnih zadužen Vaseljenski patrijarh, oba bez prava vršenja izmena.⁵⁷

Kao što smo već videli, Sveta Gora uživa sudsku autonomiju u određenim domenima, i institucije koje obavljaju dužnost sudova su starešinstvo manastira, Sveštena opština, Sveštena epistasija i konačno Vaseljenski patrijarh. Teži prestupi i krivična dela procesuiraju se u državnim sudovima, s obavezom sprovođenja istražnog postupka na Svetoj Gori, u saradnji sa Sveštenom epistasijom. Prestupe iz opšteg krivičnog prava, te tržišne i druge prekršaje koje izvrše i monasi i laici procesuiraju svetogorski sudovi. Sve kanonske prekršaje procesuiraju svetogorski sudovi, odnosno Sveti sinod Vaseljenske patrijaršije.

Takođe, sem samouprave, Sveta Gora uživa čitav niz duhovnih, finansijskih i posebnih privilegija, od kojih su najvažnije:⁵⁸

- Na teritoriji Svete Gore u velikoj meri se ne primenjuje pravni okvir EU, što je utemeljeno na Zajedničkoj izjavi br. 4 koja je sastavni deo Završnog dokumenta o pristupanju Grčke Evropskoj zajednici iz 1981.g.;
- Sveta Gora uživa brojne finansijske privilegije, čiji obim određuje grčki parlament.
- Zemljište u potpunosti pripada manastirima Svete Gore, i ono ne može biti ekspropisano;
- Postoje ograničenja za nastanjivanje na Svetoj Gori: monasi i iskušeni koji pripadaju svetogorskim manastirima moraju biti pravoslavci i ne mogu da napuštaju Atos bez pismene dozvole; lica koja žele da posete Svetu Goru moraju da pribave dozvolu u kancelarijama Sveštene epistasije u Solunu ili Uranopolju; licima ženskog roda je zabranjen ulazak na Svetu Goru; laici mogu da dobiju dozvolu stalnog boravka iz profesionalnih razloga, ukoliko ih odobre svetogorske institucije; stranci

⁵⁶ Uprava Svete Gore danas, dostupno na <https://bit.ly/2LcFev2>, poslednji pristup 8. maj 2020.g.

⁵⁷ Папастатис, Хараламбос К. “Савремени Правни Статус Свете Горе.” *Зборник Радова Византолошког Института* XLI (2004): 530.

⁵⁸ Папастатис, Хараламбос К. “Савремени Правни Статус Свете Горе.” *Зборник Радова Византолошког Института* XLI (2004): 531-536.

koji postanu iskušeni, zamonaše se ili monasi koji pređu u jedan od svetogorskih manastira automatski dobijaju grčko državljanstvo, itd.⁵⁹

- Zabranjena je prodaja nekretnina, već samo razmena između manastira. Manastiri su zaduženi za zaštitu manastirskog blaga;
- Trgovina je zabranjena osim sa predmetima koji su neophodni za život čitave sredine, sem u Kareji i Dafni,
- Nije dozvoljeno osnivanje udruženja;
- Svaka vrsta proziletizma ili propagande je zabranjena.

Grad Vatikan

Država Vatikan je značajno drugačiji primer u odnosu na Atos, ali u suštini takođe je u pitanju crkveni subjekt. Vatikan uživa nezavisnost i državnost na određenoj kompaktnoj teritoriji, te poseduje i imovinu koja uživa eksteritorijalna prava na teritoriji grada Rima, kao i van njega. Grad Vatikan je uspostavljen Lateranskim ugovorima iz 1929, kojim je razrešen problem stvoren pripajanjem ostataka papske države odnosno regiona Lacija sa gradom Rimom ujedinjenoj Kraljevini Italiji 1870.g. Papa se tada proglasio vatikanskim zatvorenikom, i zauzeo izrazito neprijateljski stav prema novoj italijanskoj državi. Lateranski ugovor je uspostavio nezavisnu i suverenu državu Grad Vatikan, čija se teritorija prostire na manje od pola kvadratnog kilometra, obuhvatajući Crkvu Sv. Petra, trg, kao i zgrade i zemlju u neposrednoj okolini. Time je priznata potreba da sedište Svete Stolice, kao centra svetske Rimokatoličke crkve, bude u nezavisnoj državi. Ovde ćemo razmatrati isključivo elemente koji su sadržani u prvom delu Ugovora, Sporazuma o pomirenju, koji se sastoji od 27 tačaka, dok analizom neće biti obuhvaćena ostala dva dela: Finansijska konvencija i Konkordat.

Lateranskim ugovorom se uspostavila Država Vatikan i regulisali odnosi između države Italije i Svete Stolice:

- Uspostavlja se nezavisna i suverena država Grad Vatikan, koja je potpuno vlasništvo, ekskluzivni i apsolutni dominion Svete Stolice, koja nad njim uživa puni suverenitet.⁶⁰ Italija je priznala puni suverenitet Svete Stolice u međunarodnim pitanjima, u skladu sa tradicijama i aktivnostima crkve u inostranstvu.⁶¹ Istovremeno se Rimokatoličanstvo priznaje za jedinu državnu veru u Italiji;⁶²
- Sveta Stolica uživa pun suverenitet i jurisdikciju nad Gradom Vatikanom, i italijanskoj vladi je zabranjeno da interveniše u bilo kom slučaju;⁶³
- Trg Sv. Petra ostaje otvoren za javnost i za javni red i mir je nadležna italijanska policija (osim u slučaju posebnih ceremonija), čija nadležnost prestaje u Crkvi Sv.

⁵⁹Ustav Republike Grčke, Član 105

⁶⁰ Lateranski ugovor, Preambula i Član 3

⁶¹ Ibid, Član 2

⁶² Ovaj član je kasnije napušten kroz dopunski Sporazum iz 1984

⁶³ Ibid, Član 4

Petra (osim u slučaju zahteva od strane same Svete Stolice), koja međutim isto ostaje otvorena za javnost;⁶⁴

- Italija se obavezuje da Gradu Vatikanu obezbedi: povezanost na komunalne javne servise kao i železničku vezu; telegrafске, telefonske i poštanske veze. Posebnim sporazumom je regulisano kretanje vatikanskih drumskih vozila i aviona kroz italijansku teritoriju.⁶⁵ Zabranjuje se preletanje aviona preko teritorije Grada Vatikana (član 7);⁶⁶
- Sve osobe koje imaju stalno boravište na teritoriji Grada Vatikana su pod suverenitetom Svete Stolice, a u slučaju da se njihov status promeni, a nemaju drugo državljanstvo, tretiraju se kao italijanski državljani. Nad osobama koje su subjekti suvereniteta Svete Stolice, na teritoriji Italije se primenjuju italijanski zakoni, a ako su u pitanju strani državljani, zakon država iz kojih dolaze.⁶⁷ Svi zaposleni pri Svetoj Stolici će biti na teritoriji Italije tretirani kao italijanski državljani. Svi oni, kao i svetovna lica zaposlena u Gradu Vatikanu koja se smatraju neophodnim, izuzeti su iz vojne službe, službe porote i drugih obaveza lične prirode. Kardinali koji su stalno nastanjeni u Rimu se tretiraju kao građani.⁶⁸ Isti član definiše da Crkve, čiji je zadatak da bez Vatikana učestvuju u izvršavanju akata koji potiču od Svete Stolice, neće biti izložene nikakvim preprekama, istragama ili maltretiranju od strane italijanskih vlasti;
- Italija se neće mešati u rad centralnih organa Rimokatoličke crkve, sem oko pitanja konverzije namene nekretnina;⁶⁹
- Reguliše se situacija u slučaju da osumnjičeni u obe države pobegnu na teritoriju druge, odnosno obaveza izručenja, kao i mogućnost da Sveta Stolica pozove Italiju u pomoć u slučaju prekršaja počinjenih na teritoriji Grad Vatikana;⁷⁰
- Sva diplomatska predstavništva pri Svetoj stolici, iako se nalaze na italijanskoj teritoriji, biće tretirana u skladu sa međunarodnim pravom i uživaće imunitet;
- Italijanska vlada se stara da zabrani bilo kakvu izgradnju na teritoriji koja okružuje Grad Vatikan, i obavezuje se na rušenje određenih, već postojećih zgrada na tim mestima;⁷¹
- Članovi 13, 14 i 15 definišu eksteritorijalne posede Svete Stolice u Rimu i van njega: Bazilike Sv. Jovana Lateranskog, Sv. Marije Mađore, i Sv. Pavla van zidina, Pontifikalnu palatu u mestu Kastel Gondolfo (van Rima), Lateransku palatu, Lateranski univerzitet, Sv. stepenice, Palatu Sv. Kalista, Palatu papskog kancelarijata, Palatu kongregacije za propagandu vere, Palatu Sv. kancelarije, Palatu Kongregacije istočnih crkava i dr. Takođe, u posedu Svete Stolice, bez prava eksteritorijalnosti je i nekoliko drugih poseda unutar i van Rima;

---

⁶⁴ Ibid, Član 3

⁶⁵ Ibid, Član 6

⁶⁶ Ibid, Član 7

⁶⁷ Ibid, Član 9

⁶⁸ Ibid, Član 21

⁶⁹ Ibid, Član 11

⁷⁰ Ibid, Član 22

⁷¹ Ibid, Član 7

- Član 21. dodatno definiše i situaciju u slučaju da je mesto Pape upražnjeno, i specijalne odredbe oko sastajanja Konklave i obaveze italijanske države da omogući neometano zasedanje Konklave;
- Proglašava se nedvosmislena neutralnost Grada Vatikana u međunarodnim odnosima.⁷²

Treba imati u vidu da Temeljni ugovor između Svete Stolice i Izraela odnosno konkordat iz 1993.g. predviđa neku vrstu suvereniteta u praksi Rimokatoličke crkve nad nekim od hrišćanskih svetih mesta u Izraelu.⁷³

Paralele

Iako se verovatno niti jedan od ova dva primera ne može uzimati kao model, pre svega što je u oba slučaja osnova postojanje kompaktne teritorije, što nije slučaj sa srpskim verskim i kulturnim nasleđem na Kosovu, postoji niz paralela koje bi mogle biti korisne u slučaju srpskog verskog i kulturnog nasleđa na teritoriji Kosova:

- Primer Svete Gore pokazuje da je moguće da postoji vrhovni duhovni autoritet nad autonomnom teritorijom, čije je sedište van matične države. Dok je Sveta Gora izdvojena iz crkvenog sistema u ostatku Grčke i podređena direktno Vaseljenskom patrijarhu u Istanbulu, Vatikan je centar međunarodne Rimokatoličke crkve, dakle u isto vreme i svetovne vlasti nad Gradom Vatikanom i eksteritorijalnim posedima, i duhovne vlasti nad Rimokatoličkom crkvom u celoj Italiji;
- I Sveta Gora i grad Vatikan definišu načine na koje stranci, koji su monasi, pripadnici klera ili zaposleni pri crkvi/manastirima, regulišu svoj status u pogledu države koja ih okružuje (Vatikan) odnosno čiji su deo (Sveta Gora);
- Dok Grad Vatikan ima potpuno nezavisno sudstvo i pun suverenitet, Sveta Gora ima zakonodavnu autonomiju u vezi sa duhovnim pitanjima, kao i sudsku autonomiju u vezi sa monaštvom i delom nad laicima, dok je Grčka nadležna u slučajevima težih krivičnih dela;
- Pored suvereniteta koji poseduje nad Gradom Vatikanom, Sveta Stolica poseduje i čitav niz eksteritorijalnih poseda u gradu Rimu i van njega, koji nisu teritorijalno povezani sa Vatikanom, kao i nekoliko poseda koji nemaju eksteritorijalni status;
- Na Svetoj Gori je zabranjena prodaja nekretnina, u Vatikanu nije dozvoljena njihova prenamena bez saglasnosti Italije, dok je Italija ujedno dužna da osigura zabranu novogradnje u delovima Rima koji okružuju Vatikan;
- Javni delovi Grada Vatikana, kao i eksteritorijalni posedi i imovina Svete Stolice, su integrisani u svoje okruženje, odnosno Rim i druge gradove. Drugim rečima postoji direktna povezanost sa neposrednom okolinom;

---

⁷² Ibid, Član 24

⁷³ Leanza, Umberto. *op.cit.*, 42

- Definiše se obaveza Italije da obezbedi Vatikanu dostupnost komunikacijskih veza, kao i priključak na gradske instalacije;
- I Grad Vatikan i Sveta Gora su upisani na Listu svetske baštine UNESCO-a.

PRIMERI TERITORIJSKIH REŠENJA ZA MANJE JEDINICE

Enklave

Prva opcija koja je moguća kao teritorijalni odgovor na pitanje srpskog verskog i kulturnog nasleđa, kao i na buduće funkcionisanje SPC na teritoriji Kosova su enklave odnosno esklave. Ova dva termina, koji suštinski označavaju istu stvar – teritoriju ili deo teritorije jedne države okružene teritorijom druge države (u slučaju enklava i eksklava) ili drugih država (u slučaju esklava). Takođe, postoje i unutrašnje enklave/eksklave i unutar država sa različitim nivoima vlasti, sa unutrašnjim enklavama/esklavama. U svakom slučaju, enklave/esklave egzistiraju kao izdvojene jedinice matične države (osim u slučajevima kada su enklave sama država), gde se primenjuje pravni okvir matičnih država, obično sa specifičnim rešenjima koja olakšavaju svakodnevni život populaciji koja je u njima nastanjena. Drugim rečima, mogu da postoje specijalna izuzeća ili podsticaji od strane matične države za građane koji žive na teritoriji enklava/esklava: npr. smanjeni porezi, carinske povlastice itd. Takođe često postoje sporazumi sa državama koje okružuju enklave/esklave, kao bi se omogućilo što bolje funkcionisanje u praksi, poput pograničnih propusnica ili izgradnje drumske/železničke veze koja spaja enklavu/esklavu sa matičnom teritorijom (slučaj tzv. pene-enklava).

Enklave/esklave nisu neuobičajena pojava, koliko se to na prvi pogled čini. I prethodno spomenuti primer Vatikana je upravo i primer enklave koja je istovremeno i država. Isti je slučaj sa drugom mikro državom koju okružuje Italija, San Marinom. Esklave/enklave su relativno česte i u Evropi. Na primer, Autonomna Republika Nahčivan je esklava Azerbejdžana okružena Jermenijom, Turskom i Iranom, sa oko 400 hiljada stanovnika i teritorijom od 5500 km. BarleHertog (Baarle-Hertog) je belgijska opština koja se sastoji od 22 male enklave/esklave unutar teritorije Holandije, dok se unutar nekih od belgijskih enklava/esklava nalazi 6 holandskih (kontra) enklava/esklava koji pripadaju opštini BarleNasau. Većina građana koji žive u ovim enklavama/esklavama imaju i Holandsko i Belgijsko državljanstvo.⁷⁴ Najveća eksklava u Evropi je Kaljiningradska oblast, sastavni je deo Ruske Federacije, i okružena je Poljskom i Litvanijom, ali pošto ima izlaz na more definiše se kao polu-esklava. Kaljiningradska oblast ima nešto manje od milion stanovnika, dok joj veličina obuhvata 15 hiljada kvadratnih kilometara. Od značajnijih u Evropi postoji još nekoliko enklava/esklava Španije, Italije, Rusije, Velike Britanije i Nemačke.

Možda istorijski najpoznatija enklava/esklava je Zapadni Berlin, koji je pripadao Zapadnoj Nemačkoj iako u potpunosti okružen Istočnom Nemačkom, da bi u jednom momentu bio povezan zatvorenim autoputom sa matičnom državom.

---

⁷⁴ Eames, Andrew. "Travel - Europe's Strange Border Anomaly." BBC, 11. decembar 2017.g., dostupno na <https://bbc.in/2xLvULJ>, poslednji pristup 8. maj 2020.g.

Na Balkanu u ovom momentu postoji dve enklave/esklave. Selo Sastavci od oko 1400 stanovnika, pripada opštini Rudo u Bosni i Hercegovini, ali je u potpunosti okruženo opštinom Priboj u Srbiji. Brezovica Žumberačka je deo sela Brezovica na Metliki, ali je u pravnom smislu hrvatska esklava/enklava u Sloveniji, koja ima oko 30 stanovnika.⁷⁵

Kao što se može videti, enklave nisu toliko neuobičajeno rešenje za teritorijalna rešenja spornih pitanja, mada potencijalno sa sobom nose čitav niz izazova. Međutim, u kontekstu pitanja srpskog kulturnog i verskog nasleđa može se pokazati kao interesantno rešenje za najvažnije manastire i crkve, naravno uz pronalaženje adekvatnog modela za integrisanost sa neposrednom okolinom, otvorenost i bezbednost (u svakom smislu), kao i za druge neposredne aranžmane koji su nužni. Sa primenom ovog pristupa, Srbija bi mogla da ostane titular baštine upisane u listu UNESCO-a, ukoliko bi sveobuhvatni sporazum podrazumevao i stolicu za Prištinu u UN i drugim međunarodnim organizacijama.

Eksteritorijalnost (kao teritorijalni koncept) i teritorija koja je vlasništvo drugog subjekta

Eksteritorijalnost (u teritorijalnom smislu) je koncept koji je načešće povezan sa diplomatskim predstavništvima, obično označavajući deo teritorije na kojem se ne primenjuju zakoni države domaćina, i nad kojim upravlja druga država. Drugim rečima, država domaćin zadržava sva suverena prava nad teritorijom nad kojom se primenjuje eksteritorijalnost, ali se ne primenjuje njen zakonodavni okvir. Sem diplomatskih predstavništva, eksteritorijalnost je rešenje koje se primenjuje i na centrale i predstavništva međunarodnih organizacija, poput sedišta UN u Njujorku i Ženevi, sedišta NATO u Briselu. Takođe, videli smo i primere da Grad Vatikan ima čitav niz eksteritorijalnih poseda u gradu Rimu i Italiji, koji su čak i veći od samog Vatikana (sama Pontifikalna palata u Kastelu Gandolfo je nešto veća od teritorije Grada Vatikana). Možda najinteresantniji primer eksteritorijalnosti, koji se graniči sa primerom kondominijuma (koji ćemo kasnije razmotriti), je sedište Malteškog viteškog reda odnosno Suverenog vojničkog bolničkog reda Sv. Jovana Jerusalimskog od Rodosa i od Malte, koji je priznat kao suvereni subjekt u okviru međunarodnog prava, koji međutim nema svoju teritoriju. Prilikom ponovnog uspostavljanja reda 1834.g.,⁷⁶ novi centar reda je uspostavljen u Rimu, u palati Malta, kojoj je 1869.g. dodeljena eksteritorijalnost od strane papske države. Italijanska država priznaje i eksteritorijalnost palate Malta (kao i vile Malta), ali i pravo da red u svom sedištu uživa suverenitet koji koegzistira istovremeno sa italijanskim.⁷⁷ Malta je 2001.g. dodelila Redu pravo da koristi gornji deo Tvrđave Sv. Anđelo

⁷⁵ Jan S. Krogh's Geosite: Brezovica, dostupno na <https://bit.ly/2zj68Pe>, poslednji pristup 8. maj 2020.g.

⁷⁶ Red je ukinut nakon osvajanja Malte od strane Napoleona 1798.g.

⁷⁷ Klieger, P. Christiaan. *The Microstates of Europe: Designer Nations in a Post-Modern World*. Lexington Books, 2012. 95-96

u gradu Birguu na 99 godina, sa ograničenom eksteritorijalnošću. Ova tvrđava je bila sedište Reda, za vreme njihove kontrole Malte od 1530.g. do 1798.g.⁷⁸

Takođe, drugi suvereni subjekti mogu imati pravo kontrole u pojedinim aspektima nad određenim mikro teritorijalnim jedinicama ili zgradama, međutim one i dalje potpadaju pod suverenitet države domaćina: poput značajnih grobnica, crkava, zankova itd. Isto u slučaju Grada Vatikana postoji nekoliko crkava na teritoriji Italije, koje su u vlasništvu Svete Stolice, ali bez prava eksteritorijalnosti.

Eksteritorijalnost može biti rešenje za pitanje srpske verske i kulturne baštine, ali bi u ovom slučaju titular imovine bila Priština, što verovatno ne bi bilo prihvatljivo za SPC ili Beograd.

Dvojni suverenitet – kondominijum

Na posletku, dolazimo do poslednjeg primera pravnog stanja koji bi mogao biti od interesa za rešavanje pitanja srpskog verskog i kulturnog nasleđa na Kosovu – kondominijum ili dvojni suverenitet nad određenom teritorijom. U istoriji imamo primere da se modelu kondominijuma pribegava kada postoji nesporazum oko graničnih pitanja i kada su ostali pokušaji uglavnom propali.⁷⁹ Ovim modelom se omogućava da se kroz zajednički suverenitet/nadležnost definišu mehanizmi upravljanja na način da sve strane budu formalno zadovoljne. Kondominijumi nisu česti pre svega što države nisu previše voljne da dele suverenitet, ali umeju da budu dugoročno rešenje za teške nesporazume oko granica.⁸⁰ U većini slučajeva, današnji kondominijumi se odnose pre svega na nenaseljene teritorije ili vodene površine, nad kojima strane ugovornice dele suverenitet, poput Ostrva fazana na reci Bidasoa koje je kondominijum Francuske i Španije, ili delova reke Parana koji su kondominijum između Brazila i Paragvaja u Južnoj Americi.

Međutim, u nekoliko slučajeva su u pitanju i naseljenje teritorije. Nama najpoznatiji slučaj kondominijuma je unutrašnji kondominijum u okviru Bosne i Hercegovine, distrikt Brčko, koji je istovremeno i deo oba entiteta, Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske. Nakon 2006.g., međunarodni supervizor distrikta je okončao upotrebu entitetskih zakona, kao i postojanje granica između entiteta u okviru samog distrikta, i proglasio da se distrikt oslanja na sopstvene zakone, kao i na zakone Bosne i Hercegovine.⁸¹ Drugim rečima, distrikt formalno predstavlja deo oba entiteta, ali u praksi funkcioniše kao autonomna celina u okviru Bosne i Hercegovine.

---

⁷⁸Cahoon, Ben, *Sovereign Military Order of Malta*, dostupno na <https://bit.ly/35Ibdg>, poslednji pristup 8. maj 2020.g.

⁷⁹ Samuels, Joel H. "Condominium Arrangements in International Practice: Reviving an Abandoned Concept of Boundary Dispute Resolution." *Michigan Journal of International Law*. 2008, 29 (4), p. 738.

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ Nalog supervizora kojim se ukidaju entitetski zakoni na području Brčko Distrikta i proglašava prestanak pravnog značaja međuentitetske granice u Distriktu, 2006., dostupno na <https://bit.ly/2zj6rJS>, poslednji pristup 8. maj 2020.g.

Što se tiče istorijskih kondominijuma, treba istaći nekoliko primera:

1. Kondominijum Velike Britanije i Francuske nad kolonijom Novi Hebridi, uspostavljen 1906.g., a ukinut 1980.g. kada su Novi Hebridi postali nezavisna država Vanuatu. Kondominijum je funkcionisao tako što su državljani Francuske i Velike Britanije bili pod jurisdikcijom matičnih država, dok su zajednički upravljali nad lokalnom populacijom, kroz zajedničke lokalne institucije, uključujući i sud.⁸² Troškove svog dela uprave finansirala je svaka od suverena, dok su lokalni prihodi išli u zajednički kondominijumski fond.⁸³
2. Kondominijum Šlezvig-Holštajn – Nakon što su Pruska i Austrija pobedile Dansku u ratu oko Šlezvig-Holštajna 1864.g., Danska je predala ove dve pokrajine zajedničkoj upravi Austrije i Pruske. Kondominijum nad ove dve pokrajine bio je organizovan na način da je Holštajnom upravljala Austrija, dok je Pruska upravljala Šlezvigom, dok je suverenitet formalno bio zajednički. Nakon rata između Austrije i Pruske 1866.g., Austrija je prepustila prava nad Šlezvig-Holštajnom.
3. Kondominijum Sudan: Sudan je formalno bio kondominijum Velike Britanije i Egipta u periodu 1899-1956. Međutim, sem zastave i ograničenog uticaja na lokalnu, Egipat nije u praksi učestvovao u upravljanju i kontroli Sudana, i uglavnom sve je bilo prepušteno britanskim službenicima.

Ovi primeri pokazuju da kondominijumi u praksi mogu da funkcionišu, ali i da ukoliko je teritorija naseljena, da moraju da postaju lokalne institucije koje osiguravaju lokalno autonomno upravljanje, dok teritorija u pitanju ostaje pod zajedničkim suverenitetom dve strane. Takođe, primer Brčkog govori da kondominijumi mogu da postoje i unutar jedne države.

Svakako ukoliko bi eventualni sveobuhvatni sporazum podrazumevao i stolicu u UN i drugim međunarodnim organizacijama za Prištinu, moralo bi se naći adekvatno rešenje oko predstavljanja u UNESCO.

---

⁸² Samuels, Joel H. *op.cit.* 738.

⁸³ *Ibid*

ZAKLJUČAK - DOMETI REALIZACIJE NORMATIVNOG OKVIRA ZA SRPSKU VERSKU I KULTURNU BAŠTINU NA KOSOVU

Kroz primenu Ahtisarijevog plana Kosovo je u pravnom okviru normativno obezbedilo visok stepen zaštite za srpsku versku i kulturnu baštinu. Međutim, pravne garancije u postkonfliktnom periodu nisu dovele do izgradnje međuetničkog poverenja i stvaranja pretpostavki za pomirenje. U političkom smislu, osnovni motiv za usvajanje svih pomenutih zakona bilo je ispunjavanje uslova za okončanje nadgledane nezavisnosti. Pored okvira pretnje, opravdanje za usvajanje zakonskih predloga od strane kosovskih lidera bio je okvir nezavisnosti, odnosno moguće negativne posledice po međunarodnu poziciju legitimizacije državnosti.⁸⁴ Zbog toga nije pružena prilika da se stvarnim međuetničkim dijalogom prihvate srpski verski i kulturni objekti kao baština manjinske zajednice koja je punopravni deo kosovskog društva.

Ugrožavanje bezbednosti pravoslavnih objekata kao i nepoštovanje Zakona o specijalnim zaštićenim zonama od strane lokalnih vlasti stvorili su dugogodišnji raskorak između propisanih normi i primene u praksi. OSCE misija na Kosovu je u procesu nadgledanja primene ovog zakona istakla nekoliko problema i izazova u očuvanju srpske kulturne baštine. Pre svega, pravni okvir je u pojedinostima nedorečen, naročito kod podele odgovornosti između institucija nadležnih za kulturnu baštinu. Spoj ograničenih kapaciteta i odsustva političke volje onemogućili su uključivanje kulturne baštine u lokalne prostorne planove i punu zaštitu od nelegalnih konstrukcija.⁸⁵

Srpska kulturna i verska baština nije bila tema dijaloga u Briselu, niti se ona pominjala kao stavka pri otvaranju Poglavlja 35 u pristupnim pregovorima Srbije sa EU. Međutim, sa neuspehom aplikacijom Kosova za članstvo u UNESCO 2015. pitanje statusa kulturne baštine ostaje otvoreno, ali će se verovatno naći kao stavka u finalnom sporazumu o normalizaciji odnosa.

U dosadašnjem procesu dijaloga fokus je bio na integraciji severa Kosova u institucije Prištine i obezbeđivanju određene vrste autonomije za srpsku zajednicu kroz Zajednicu/Asocijaciju srpskih opština. Međutim, „*normalizacija*“ se preusmerila na kreativna rešenja. Iz tog razloga analiza sadrži i modele teritorijalnih rešenja za baštinu, polazeći od tri razloga: 1) model enklava/esklava ili eksteritorijalnosti se veoma često pominje u javnosti kao model za konačni status nasleđa, posebno nakon glasanja u UNESCO i bojazni Srbije od scenarija u kome se manastiri na Kosovu više ne bi vodili kao njena kulturna baština; 2) verski objekti i spomenici kulture sa sobom nose kontigent identitetskih emocija koje

---

⁸⁴Lončar, Jelena, Cultural Heritage in Kosovo: Strengthening Exclusion through Inclusive Legislation, in: *Figuring out the Enemy: Re-Imagining Serbian-Albanian Relations*, edited by Aleksandar Pavlović, Adriana Zaharijević, Rigels Halili, and Draško Gazela Pudar, Belgrade, 2015, p. 419.

⁸⁵ OSCE, “*Challenges in the Protection of Immovable Tangible Cultural Heritage in Kosovo*”, Pristina, 2014.

značajno utiču na formiranje stavova građana o finalnom sporazumu, bez obzira na prividnu dominaciju drugih tema u statusnom sporu; 3) dosadašnja opstrukcija primene važećih pravnih akata na Kosovu (Zakon o specijalnim zaštićenim zonama, Zakon o kulturnoj baštini i Zakon o slobodi veroispovesti) jača argumente u prilog novom statusnom okviru.

Eventualna primena jednog od tri modela: enklava/esklava, eksteritorijalnost ili kondominijum ne bi mogla da obuhvati svu srpsku versku i kulturnu baštinu, već listu najznačajnijih koja bi bila definisana posebnim aneksom sporazuma, dok bi status ostalih verskih i kulturnih objekata bio obuhvaćen jedinstvenim zakonskim rešenjem na Kosovu, ugovornim odnosom između SPC i vlasti u Prištini, kao i potvrđen kroz eventualni sveobuhvatni Sporazum o normalizaciji odnosa. U svakom slučaju, bilo kakav dogovor bi podrazumevao obavezu Beograda i Prištine da suštinski sarađuju po pitanju svetih mesta, osiguraju stvarnu integraciju lokaliteta verske i kulturne batine u neposredno okruženje, kao i osiguraju zaštitu i bezbednost kroz funkcionalni mehanizam komunikacije i saradnje.

PREPORUKE

- Potrebno je da se u nastavku dijaloga Beograda i Prištine otvori tema položaja i budućeg statusa srpske verske i kulturne baštine na Kosovu.
- Potrebno je pristupiti sveobuhvatnoj i stručnoj analizi pravnog okvira i primene zakona koji se odnose na zaštitu srpske verske i kulturne baštine koja bi vodila formulisanju novog jedinstvenog zakonskog rešenja;
- Pored postojećeg normativnog okvira za srpsku versku i kulturnu baštinu i eventualnog jedinstvenog zakona, neophodno je da se garancije o specijalnom statusu potvrde u formi ugovora između SPC i vlasti u Prištini, kao i Beograda i Prištine u okviru eventualnog finalnog sporazuma o normalizaciji;
- Bez obzira na model koji se primeni u definisanju statusa srpske verske i kulturne baštine, potrebno je da *de facto* i *de jure* upravu nad njima ima SPC sa sedištem u Beogradu, odnosno Eparhija raško-prizrenska, čiji je vrhovni autoritet Patrijarh i Sveti Sinod SPC;
- U susret konačnom statusu, potrebno je osigurati da srpsko versko i kulturno nasleđe nastavi da ostvaruje društvenu integritet sa neposrednom okolinom i većinskim stanovništvom koje na tom prostoru živi, poštujući princip kulturne baštine kao civilizacijske tekovine bez obzira na religijske i etničke razlike;
- U javnom društveno-političkom diskursu potrebno je da se na Kosovu izbegavaju pseudo-istorijska tumačenja, razni oblici pritiska i osporavanja legitimnih prava SPC nad srpskom verskom i kulturnom baštinom na Kosovu;
- Preduslov dugotrajnog sporazuma je rešavanje svih imovinsko pravnih odnosa, pogotovo imovine koja potpada pod teritoriju specijalnih zaštićenih zona, kako bi se zaštitili „istorijski identitet i prirodno okruženje, uključujući monaški život sveštenstva“ srpske verske i kulturne baštine. U tom smislu potrebno je razmotriti mogućnost eksproprijacije zemljišta na teritoriji specijalnih zaštićenih zona, ali i započeti proces restitucije imovine SPC na Kosovu, kako je predviđeno Ahtisarijevim planom;
- Potrebno je da se prilikom definisanja konačnog statusa srpske verske i kulturne baštine obezbede delotvorne garancije za sprovođenje u zadatim vremenskim rokovima. U tom smislu neophodne su garancije i mehanizmi sankcija od strane međunarodnih aktera.

NACIONALNI KONVENT O
EVROPSKOJ UNIJI
KNEZA MILOŠA 4
11000 BEOGRAD
WWW.EUKONVENT.ORG
OFFICE@EUKONVENT.ORG

INSTITUT ZA TERITORIJALNI
EKONOMSKI RAZVOJ (INTER)
VLAJKOVIĆEVA 29
11000 BEOGRAD
+381 (0)11 3246 766
WWW.REGIONALNIRAZVOJ.ORG
OFFICE@REGIONALNIRAZVOJ.ORG